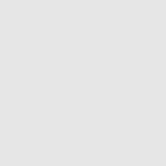

INHOUD

<i>Woord vooraf bij de Nederlandse vertaling</i>	7
<i>Woord vooraf</i>	9
Hoofdstuk 1: Woorden en werelden	15
Hoofdstuk 2: In het konijnenhol	43
Hoofdstuk 3: Vijftigduizend aangeboren concepten (en andere radicale theorieën over taal en denken)	123
Hoofdstuk 4: Het klieven van de lucht	195
Hoofdstuk 5: De metafoer van de metafoer	291
Hoofdstuk 6: Wat betekent een naam?	343
Hoofdstuk 7: De zeven woorden die je op de televisie niet mag zeggen	395
Hoofdstuk 8: De spelletjes die mensen spelen	455
Hoofdstuk 9: Ontsnappen uit de grot	515
<i>Noten</i>	531
<i>Bibliografische verwijzingen</i>	549
<i>Register</i>	573

WOORDEN EN WERELDEN

 Op 11 september 2001 om 8:46 uur boorde een gekaapt vliegtuig zich in de noordelijke toren van het World Trade Center in New York. Om 9:03 uur boorde een tweede vliegtuig zich in de zuidelijke toren. Door de hevige branden die daardoor ontstonden, stortten de gebouwen in: de zuidelijke toren na een uur en twee minuten, de noordelijke toren drieëntwintig minuten later. Het brein achter de aanvallen was Osama bin Laden, de leider van de terroristische organisatie Al-Qaida, die hiermee de Verenigde Staten zodanig hoopte af te schrikken dat ze de aanwezigheid van hun militaire troepen in Saoedi-Arabië en hun ondersteuning van Israël zouden beëindigen, en moslims hoopte te verenigen in de voorbereiding van het herstel van het kalifaat.

11 september, zoals de gebeurtenissen van die dag nu worden genoemd, geldt als de meest significante politieke en intellectuele gebeurtenis van de eenentwintigste eeuw tot nu toe. De gebeurtenis heeft discussies in gang gezet over een breed scala aan onderwerpen: hoe de doden het beste kunnen worden herdacht en hoe Lower Manhattan het beste nieuw leven kan worden ingeblazen; of de aanvallen geworteld zijn in het klassieke islamistische fundamentalisme of in moderne revolutionaire onrust; de rol van de Verenigde Staten op het wereldtoneel vóór de aanvallen en in reactie op deze aanvallen; hoe we de beste balans kunnen vinden tussen bescherming tegen terrorisme en respect voor burgerlijke vrijheid.

Maar ik zou graag een minder bekende discussie willen onderzoeken die

door 11 september is veroorzaakt. Hoeveel gebeurtenissen hebben er precies plaatsgevonden in New York op die ochtend in september?

Een verdedigbaar antwoord op die vraag luidt: één. De aanvallen op de twee gebouwen maakten deel uit van één plan dat was ontstaan in de geest van één man, in dienst van één agenda. Ze vonden plaats binnen een paar minuten en op luttele meters afstand van elkaar en ze waren gericht op delen van een complex met één naam, ontwerp en eigenaar. En ze hebben één keten van militaire en politieke gebeurtenissen tot gevolg gehad.

Een ander verdedigbaar antwoord is: twee. De noordelijke toren en de zuidelijke toren waren twee afzonderlijke objecten van glas en staal, op een zekere afstand van elkaar. Ze werden geraakt op verschillende tijdstippen en hielden ook op te bestaan op verschillende tijdstippen. De amateurvideo-beelden waarop het tweede vliegtuig de zuidelijke toren nadert terwijl de noordelijke toren in de rookwolken was verdwenen, laten er geen twijfel over bestaan dat het twee gebeurtenissen waren: in deze afschuwelijke momenten was de ene gebeurtenis vastgelegd in het verleden, terwijl de andere opdoemde in de toekomst. Uit een andere gebeurtenis op die dag (muitერი bij de passagiers, waardoor een derde gekaapte vliegtuig neerstortte voordat het zijn doel in Washington had bereikt) blijkt de mogelijkheid dat een van de torens zou zijn vernietigd terwijl de andere gespaard bleef. In elk van deze mogelijke werelden heeft een andere, afzonderlijke gebeurtenis plaatsgevonden, dus in onze werkelijke wereld moeten het er twee zijn geweest, zouden we kunnen zeggen, zo zeker als twee keer twee vier is.

Door de ernst van 11 september lijkt deze hele discussie lichtzinnig op het onbeschaamde af. Het is semantiek, 'gewoon een kwestie van woorden' zoals we dat noemen, met alle implicaties van muggenzifterij, haarkloverij en ruzie over het aantal engelen dat kan dansen op de punt van een speld. Maar dit boek gaat over woorden, en ik zou uw aandacht hiervoor niet vragen als ik niet vond dat de relatie van de taal met onze innerlijke en uiterlijke wereld een intellectueel fascinerend gegeven van wezenlijk belang is.

Hoewel 'belang' vaak moeilijk te kwantificeren is, kan ik er in dit geval een exacte waarde aan toekennen: 3,5 miljard dollar. Over dit bedrag zijn namelijk verschillende rechtszaken gevoerd om vast te stellen hoeveel de verzekering zou uitkeren aan Larry Silverstein, de huurder van het World Trade Center. Silverstein was in het bezit van verzekeringspolissen waarin een maximale uitkering was vastgelegd voor elke destructieve 'gebeurtenis'. Als 11 september één gebeurtenis was, zou hij 3,5 miljard dollar krijgen. Als

het twee gebeurtenissen waren, zou hij 7 miljard dollar krijgen. Tijdens de rechtszaken debatteerden de advocaten over de juiste betekenis van het woord 'gebeurtenis'. De advocaten voor de huurder definieerden de gebeurtenis in fysieke termen (twee ineenstortingen); de advocaten voor de verzekeringsmaatschappijen definieerden de gebeurtenis in mentale termen (één plan). Er is niets 'gewoons' aan woorden!

Ook intellectueel gezien is het onderwerp niet oppervlakkig. De vraag naar de hoofdpunten van 11 september gaat niet over de feiten, dat wil zeggen de fysieke gebeurtenissen en menselijke handelingen die op die dag hebben plaatsgevonden. Die zijn weliswaar ook bestreden: volgens verschillende complottheorieën waren de gebouwen het doelwit van Amerikaanse raketten, of zijn ze opgeblazen door een gecontroleerde implosie in een plan dat was ontworpen door Amerikaanse neoconservatieven, Israëliëse spionnen of een klik van psychiaters. Maar afgezien van een stel dwazen zijn de meeste mensen het wel over de feiten eens. Waar ze het niet over eens zijn, is de interpretatie van deze feiten: hoe de ingewikkelde werveling van materie in de ruimte moet worden voorgesteld door de menselijke geest. We zullen zien dat de categorieën in deze discussie doorsijpelen in de betekenissen van woorden in onze taal, omdat ze doorsijpelen in de manier waarop we de werkelijkheid in ons hoofd weergeven.

Semantiek gaat over de relatie van woorden met gedachten, maar ook over de relatie van woorden met andere menselijke aangelegenheden. Semantiek gaat over de relatie van woorden met de werkelijkheid: de manier waarop sprekers zich vastleggen op een gezamenlijk begrip van de waarheid en de manier waarop hun gedachten zijn gekoppeld aan dingen en situaties in de wereld. Ze gaat over de relatie van woorden met een gemeenschap: hoe een nieuw woord dat door één spreker is gecreëerd, geleidelijk hetzelfde idee gaat oproepen in de rest van de bevolking, zodat mensen elkaar kunnen begrijpen wanneer ze het gebruiken. Ze gaat over de relatie van woorden met emoties: de manier waarop woorden niet alleen dingen aanduiden, maar ook beladen zijn met connotaties van magie, taboe en zonde. En ze gaat over woorden en sociale relaties: hoe mensen taal gebruiken, niet alleen om ideeën van het ene hoofd naar het andere over te brengen, maar om te onderhandelen over het soort relatie dat ze met hun gesprekspartner willen hebben.

Een functie van de geest die we in deze pagina's steeds zullen blijven tegenkomen, is dat zelfs onze meest abstracte begrippen worden begrepen in

termen van concrete scenario's. Dat geldt zeer zeker voor het onderwerp van dit boek. In dit inleidende hoofdstuk bespreek ik alvast een paar onderwerpen aan de hand van voorbeelden uit kranten en van internet die alleen kunnen worden begrepen door de bril van de semantiek. Ze zijn afkomstig uit alle werelden die verband houden met onze woorden: de werelden van het denken, de werkelijkheid, de gemeenschap, emoties en sociale relaties.

WOORDEN EN GEDACHTEN

Laten we eens kijken naar de twistappel in 's werelds duurste semantische discussie, namelijk het geschil van 3,5 miljard dollar over de betekenis van 'gebeurtenis'. Wat is een gebeurtenis nu precies? Gebeurtenissen zijn tijdsperiodes en tijd is volgens natuurkundigen een continue variabele: een onverbiddelijke kosmische stroom in de wereld van Newton, of een vierde dimensie in een naadloze hyperruimte in de wereld van Einstein. Maar de menselijke geest snijdt dit weefsel tot afzonderlijke coupons die wij gebeurtenissen noemen. Waar plaatst de geest de sneden? Soms omvat de uitsnede de verandering van een object zoals het instorten van een gebouw, zoals de advocaten van de huurder van het World Trade Center beweerden. En soms omvat de uitsnede het doel van een menselijke dader zoals de uitvoering van een vooropgezet plan, zoals de advocaten van de verzekeraars benadrukten. Meestal vallen de uitsneden samen: een dader wil een object veranderen, deze opzet en het lot van het object volgen dezelfde tijdlijn, en het moment van verandering markeert de uitvoering van de opzet.

De conceptuele inhoud achter de betwiste formulering is zelf als een taal, een idee dat ik in hoofdstuk 2 en 3 zal uitwerken. Deze inhoud vertegenwoordigt een analoge realiteit aan de hand van digitale eenheden ter grootte van woorden (zoals 'gebeurtenis') en maakt hiervan combinaties met een syntactische structuur, in plaats van ze bij elkaar te gooien als lappen in een zak. Voor een goed begrip van 11 september is het bijvoorbeeld niet alleen van groot belang dat Bin Laden handelde om de VS schade te berokkenen en dat het World Trade Center rond deze tijd werd vernietigd, maar ook dat het de handelingen van Bin Laden waren die de vernietiging veroorzaakten. Het is het begrip van het oorzakelijke verband tussen de opzet van een bepaalde man en een verandering in een bepaald object dat de heersende opvatting van 11 september onderscheidt van de complottheorieën. Taalkun-

digen noemen de voorraad aan concepten en de schema's volgens welke deze worden gecombineerd 'conceptuele semantiek'.¹ Conceptuele semantiek (de taal van het denken) moet verschillen van de taal zelf, anders zouden we nooit discussiëren over de betekenissen van onze woorden en zouden we geen basis hebben om erover te discussiëren.

Het feit dat strijdige reconstructies van één gebeurtenis kunnen leiden tot een opmerkelijke rechtszaak, maakt ons duidelijk dat de aard van de werkelijkheid niet bepaalt hoe deze in de menselijke geest wordt gerepresenteerd. In de taal van het denken kunnen we een situatie op verschillende en incompatibele manieren weergeven. Het verloop van de ochtend van 11 september in New York kan worden gedacht als één gebeurtenis of twee gebeurtenissen, afhankelijk van de manier waarop we deze mentaal aan onszelf beschrijven, wat weer afhangt van het gezichtspunt dat we kiezen en van de dingen die we besluiten te negeren. De mogelijkheid om een gebeurtenis op verschillende manieren weer te geven, is niet alleen maar een reden om een rechtszaak te beginnen, het is ook de bron van de rijkdom van het menselijke geestelijke leven. We zullen zien hoe deze mogelijkheid de basis vormt voor wetenschappelijke en literaire creativiteit, voor humor en de drama's van het sociale leven, en het decor voor de talloze arena's van menselijke discussies. Wordt er bij stamcelonderzoek een klompje cellen vernietigd of een beginnende mens? Is de Amerikaanse militaire inval in Irak de invasie of de bevrijding van een land? Betekent abortus de beëindiging van een zwangerschap of de moord op een kind? Zijn hoge belastingen een manier om de welvaart te herverdelen of een manier om beslag te leggen op inkomsten? Is openbare gezondheidszorg een programma om de gezondheid van de burgers te beschermen, of om de keuze van consumenten te beperken? In al deze discussies worden twee opvattingen van een gebeurtenis tegenover elkaar gesteld en spannen de twistende partijen zich in om aan te tonen dat hun opvatting de juiste is (een criterium dat we in hoofdstuk 5 zullen onderzoeken). De laatste jaren hebben vooraanstaande taalkundigen de Amerikaanse Democraten geadviseerd over de effectievere manier waarop de Republikeinen hun boodschap verpakten bij de recente verkiezingen en hoe zij de controle over de semantiek van het politieke debat zouden kunnen terugkrijgen door bijvoorbeeld 'taxes' (belastingen) te herformuleren als 'membership fees' (contributie).²

Het debat over het aantal gebeurtenissen van 11 september benadrukt een ander eigenaardig feit over de taal van het denken. Bij het uitpluizen van

de telling van de gebeurtenissen op die dag wordt ons gevraagd deze gebeurtenissen te behandelen alsof het objecten zijn die kunnen worden opgeteld, zoals pokerfiches op een stapel. Het debat over de vraag of er één of twee gebeurtenissen zijn geweest in New York op die dag is als een twist over de vraag of er één of twee artikelen liggen op de band bij de kassa van de supermarkt (zoals twee boterstaafjes uit een doos van vier, of twee grapefruits die worden verkocht per twee stuks voor een dollar). Dit is een van de vele manieren waarop tijd en ruimte in de menselijke geest worden behandeld als equivalent, ruim voordat Einstein ze had beschreven als equivalent in de werkelijkheid.

In hoofdstuk 4 zullen we zien dat de geest materie indeelt in afzonderlijke dingen (zoals 'a sausage', een worstje) en in continu materiaal (zoals 'meat', vlees). Op dezelfde manier wordt tijd ingedeeld in afzonderlijke gebeurtenissen (zoals 'to cross the street', de straat oversteken) en continue activiteiten (zoals to 'stroll', wandelen). Zowel bij ruimte als tijd kunnen we met dezelfde mentale zoomlens waarmee mensen objecten of gebeurtenissen kunnen tellen, nog verder inzoomen op de materie waar objecten en gebeurtenissen van gemaakt zijn. In de ruimte kunnen we scherpstellen op het materiaal waaruit een object bestaat (wanneer we zeggen 'I got sausage all over my shirt', ik heb worst over mijn hele shirt); in de tijd kunnen we scherpstellen op de activiteit waaruit een gebeurtenis bestaat (wanneer we zeggen: 'She was crossing the street', ze was de straat aan het oversteken). Met deze cognitieve zoomlens kunnen we ook de afstand vergroten en een verzameling objecten zien als een samenstelling (het verschil tussen 'a pebble', een kiezel, en 'gravel', grind), en in de tijd kunnen we hiermee een verzameling van gebeurtenissen zien als een herhaling (het verschil tussen 'hit the nail', op de spijker slaan, en 'pound the nail', de spijker erin hameren). En in de tijd kunnen we, net als in de ruimte, een entiteit een mentale plaats geven en verschuiven: we kunnen een vergadering verplaatsen van 3:00 uur naar 4:00 uur op dezelfde manier als we een auto van de ene straat naar de andere kunnen verplaatsen. Zelfs sommige subtiliteiten van onze mentale geometrie kunnen worden omgezet. Het eind van een draad is technisch gezien een punt, maar we kunnen zeggen dat Herb het uiteinde van de draad heeft afgeknipt, waaruit blijkt dat een uiteinde kan worden opgevat inclusief een stukje van de aangrenzende materie. Hetzelfde geldt voor tijd: het einde van een lezing is technisch gezien een moment, maar we kunnen zeggen: nu volgt het

einde van mijn lezing, waarbij het einde van een gebeurtenis wordt opgevat inclusief een klein stukje van de aangrenzende tijd.³

We zullen zien dat de taal vol zit met impliciete metaforen zoals *GEBEURTENISSEN ZIJN OBJECTEN* en *TIJD IS RUIMTE*. Ruimte blijkt zelfs een conceptueel vehikel te zijn voor allerlei soorten toestanden en omstandigheden, niet alleen voor tijd. Net zoals een vergadering kan worden verplaatst van 3:00 uur naar 4:00 uur, kan een verkeerslicht veranderen van groen in rood, kan een persoon van het omkeren van hamburgers overschakelen op het leiden van een bedrijf en kan de economie van kwaad tot erger worden. Metaforen zijn in de taal zo alomtegenwoordig dat het soms moeilijk is om taalvoorbeelden te vinden die *niet* overdrachtelijk zijn. Wat zegt dit over het menselijk denken? Betekent het dat zelfs onze nietigste concepten in de geest worden vertegenwoordigd als brokjes materiaal die we verschuiven over een mentaal toneel? Betekent het dat strijdige claims over de wereld nooit waar of onwaar kunnen zijn, maar slechts alternatieve metaforen die een situatie op verschillende manieren weergeven? Dit zijn de prangende vragen van hoofdstuk 5.

WOORDEN EN WERKELIJKHEID

De nasleep van 11 september leidde tot een ander semantisch debat, waarvan de gevolgen nog belangrijker zijn dan de miljarden dollars die op het spel stonden bij de telling van de gebeurtenissen op die dag. Dit debat betreft een oorlog die veel meer geld en levens heeft gekost dan 11 september zelf en die mogelijk de loop van de geschiedenis zal bepalen voor de rest van deze eeuw. Het debat draait om de betekenis van een andere reeks woorden (*zestien*, om precies te zijn):

The British government has learned that Saddam Hussein recently sought significant quantities of uranium from Africa.

(De Britse regering heeft vernomen dat Saddam Hoessein onlangs aanzienlijke hoeveelheden uranium van Afrika heeft proberen te krijgen.)

Deze zin stond in de nieuwjaarstoespraak van George W. Bush in januari 2003. De zin verwees naar rapporten van inlichtingendiensten die suggereerden dat Saddam zou hebben geprobeerd vijfhonderd ton uraniumerts,

ook wel *yellowcake* genoemd, te kopen van bronnen in Niger in West-Afrika. De mogelijkheid dat Saddam bezig was kernwapens te maken, was voor veel Amerikanen en Britten de enige verdedigbare reden om Irak binnen te vallen en Saddam af te zetten. De VS leidden de invasie in de lente van dat jaar, het meest verachte Amerikaanse buitenlandse politieke initiatief sinds Vietnam. Tijdens de bezetting werd duidelijk dat Saddam geen mogelijkheden had gehad om kernwapens te maken en waarschijnlijk nooit de mogelijkheden voor het kopen van uraniumerts van Niger had onderzocht. Zoals aanplakbiljetten en koppen over de hele wereld zeiden: 'Bush heeft gelogen.'

Is dat waar? Het antwoord is niet zo eenduidig als de aanhangers van beide partijen misschien denken. Onderzoeken door het Britse parlement en de Amerikaanse Senaat hebben uitgewezen dat de Britse inlichtingendienst geloofde dat Saddam probeerde uraniumerts te kopen. Ze toonden aan dat het bewijs voor de overtuiging van de leden van de Britse inlichtingendienst op dat moment niet geheel onredelijk was, maar het was absoluut niet sluitend. En het bleek ook dat de experts van de Amerikaanse inlichtingendienst, die deze onzekerheid erkenden, sterke twijfels hadden of het rapport wel waar was. Hoe kunnen wij in het licht van deze feiten bepalen of Bush loog? De vraag is niet of het onverstandig van hem was om geloof te hechten aan de Britse inlichtingendienst, of dat hij een berekend risico nam op basis van onzekere informatie. De vraag is of hij onoprecht was in de manier waarop hij dit deel van zijn rechtvaardiging voor de inval aan de wereld presenteerde. En deze vraag berust op de semantiek van een van deze zestien woorden, het werkwoord 'to learn' (vernemen).⁴

'Vernemen' is wat taalkundigen een factief werkwoord noemen; het impliceert dat de overtuiging die aan het onderwerp wordt toegeschreven, echt waar is. In die zin is het hetzelfde type werkwoord als 'weten' en een ander type werkwoord dan 'denken'. Stel dat mijn vriend Michiel ten onrechte denkt dat Thomas Dewey tijdens de presidentsverkiezingen in 1948 Harry Truman heeft verslagen. Ik kan naar waarheid zeggen dat 'Michiel denkt dat Dewey Truman heeft verslagen', maar ik kan niet zeggen dat 'Michiel weet dat Dewey Truman heeft verslagen', want Dewey heeft in werkelijkheid Truman niet verslagen. Michiel kan wel denken dat het zo is, maar u en ik weten dat het niet waar is. Om dezelfde reden kan ik niet naar waarheid zeggen dat Michiel heeft toegegeven, ontdekt, gezien, zich herinnerd, laten zien, of (cruciaal!) vernomen dat Dewey Truman heeft verslagen. Er is weliswaar een andere betekenis van 'vernemen', ongeveer 'geleerd hebben dat',

en dit is geen factief werkwoord. Ik kan zeggen: ‘Op de universiteit heb ik vernomen dat er vier soorten smaakpapillen zijn’, maar nu weet ik, dankzij recente ontdekkingen, dat er vijf soorten zijn. Maar de gebruikelijke betekenis, vooral in de voltooide tijd met ‘hebben’, is wel een factief werkwoord en het betekent: ‘ware informatie verkrijgen’.

Mensen zijn dus ‘realisten’ in de filosofische betekenis van het woord. In hun dagelijkse taalgebruik gaan ze er stilzwijgend van uit dat bepaalde proposities waar of onwaar zijn, onafhankelijk van de vraag of de persoon over wie het gaat, gelooft of ze waar of onwaar zijn. Factieve woorden impliceren iets waarvan de spreker gelooft dat het onomstotelijk vaststaat, niet zomaar iets waarvan hij of zij sterk overtuigd is. Het is geen contradictie om te zeggen: ‘Ik ben er heel, heel vast van overtuigd dat Oswald Kennedy heeft neergeschoten, maar ik *weet* niet dat hij het gedaan heeft.’ Daarom is er iets paradoxaals aan factieve werkwoorden. Niemand kan zeker zijn van de waarheid en de meesten van ons weten dat we nooit zeker kunnen zijn, maar toch gebruiken we voortdurend oprecht factieve werkwoorden zoals ‘weten’, ‘vernemen’ en ‘herinneren’. We moeten een intuïtie hebben van een graad van zekerheid die zo hoog is en zodanig wordt gegarandeerd door standaarden die we delen met onze toehoorders, dat we kunnen instaan voor de zekerheid van een bepaalde overtuiging, terwijl we beseffen dat we ons in het algemeen (maar waarschijnlijk niet nu) altijd kunnen vergissen in wat we zeggen. Mark Twain maakte gebruik van de semantiek van factieve werkwoorden toen hij schreef: ‘Het probleem met de wereld is niet dat de mensen te weinig weten, maar dat ze zoveel dingen weten die niet zo zijn.’ Hij deed het nog een keer met een ander factief werkwoord: ‘Toen ik jonger was, kon ik me alles herinneren, ongeacht of het gebeurd was; maar mijn vermogens gaan nu achteruit en ik zal me al snel alleen nog maar dingen kunnen herinneren die nooit gebeurd zijn.’⁵

Dus, loog Bush? Het is goed te verdedigen dat hij inderdaad loog. Toen Bush zei dat de Britse regering ‘had vernomen’ dat Saddam had geprobeerd uranium te krijgen, gaf hij daarmee in feite te kennen dat deze poging om uranium te krijgen daadwerkelijk had plaatsgevonden, niet dat de Britse regering dat geloofde. Als hij op dat moment reden had gehad eraan te twijfelen (en de Amerikaanse inlichtingendienst had haar twijfels kenbaar gemaakt aan zijn regering), bevatten de zestien woorden een onwaarheid. Donald Rumsfeld, minister van Defensie, zei ter verdediging van Bush dat de uitspraak ‘technisch nauwkeurig’ was en Condoleezza Rice, adviseur

voor Nationale Veiligheid, voegde eraan toe dat ‘de Britten dit hebben gezegd’. Maar let op de verschuiving van de werkwoorden: Bush had niet beweerd dat de Britten hadden gezegd dat Saddam uraniumerts probeerde te krijgen; dat zou waar zijn, ongeacht wat Saddam had gedaan. Bush beweerde dat ze het hadden vernomen, wat alleen waar kon zijn als Saddam in werkelijkheid achter het uraniumerts was aangegaan. De critici van Bush deden dus impliciet een beroep op de logica van de factieve werkwoorden toen ze hem beschuldigden van leugens.

Liegen is een ernstige beschuldiging voor een president, vooral als het gaat om de *casus belli* van een vreselijke oorlog. Kan semantiek echt zo zwaarwegend zijn in de politieke geschiedenis? Is het aannemelijk dat het lot van een Amerikaanse president ooit afhankelijk kan zijn van de subtiliteit van een werkwoord? We zullen op deze vraag terugkomen in hoofdstuk 4, waar we zullen zien dat dit afhangt van de betekenis van het woord ‘is’.

Woorden zijn verbonden met de werkelijkheid als hun betekenis, zoals bij factieve werkwoorden, afhankelijk is van de overtuiging van de spreker dat hij inderdaad de waarheid spreekt. Maar er is een manier waarop woorden nog rechtstreeks met de werkelijkheid verbonden zijn. Ze gaan niet zomaar over feiten over de wereld die zijn opgeslagen in iemands hoofd, maar ze zijn ingeweven in het causale weefsel van de wereld zelf.

De betekenis van een woord hangt ongetwijfeld af van iets in het hoofd. Onlangs kwam ik het woord ‘siderisch’ tegen en moest aan een erudiete metgezel vragen wat het betekende. Sindsdien kan ik het woord begrijpen en gebruiken als deze metgezel niet in de buurt is: het betekent ‘beschouwd ten opzichte van de sterren’ zoals bij ‘een siderische dag’, de tijd die de aarde nodig heeft om een volledige omwenteling te maken ten opzichte van een ster. In mijn hersenen moet iets zijn veranderd op het moment dat ik het woord heb geleerd en er komt misschien een dag waarop cognitieve neurowetenschappers ons kunnen vertellen wat die verandering is. De meeste woorden worden natuurlijk niet geleerd door ze op te zoeken of door een definitie te horen, maar door ze te horen in een context, of in de aanwezigheid van hun referenten. Maar ook deze woorden moeten een of ander spoor in de hersenen achterlaten. De betekenis van een woord lijkt dus te bestaan uit informatie in de hoofden van mensen die het woord kennen: de elementaire begrippen waardoor het wordt gedefinieerd, en bij een concreet woord een beeld van datgene waarnaar het verwijst.

Maar in hoofdstuk 6 zullen we zien dat woorden meer moeten beteke-

nen dan gedeelde definities en beelden. De eenvoudigste manier om dat te ontdekken is door te kijken naar de semantiek van namen.⁶ Wat is de betekenis van een naam, bijvoorbeeld William Shakespeare? Als we die opzoeken in een encyclopedie, vinden we waarschijnlijk zoiets als dit:

Shakespeare, William (1564-1616) n.: Engelse dichter en toneelschrijver, beschouwd als een van de grootste Engelse schrijvers. Zijn toneelstukken, waarvan er vele zijn opgevoerd in het Globe Theatre in London, omvatten historische werken zoals *Richard II*, komedies zoals *Much Ado about Nothing* en *As You Like It*, en tragedies zoals *Hamlet*, *Othello* en *King Lear*. Hij heeft tevens 154 sonnetten geschreven. [syn: Shakespeare, Shakspeare, William Shakspeare, de bard]

En de definitie gaat meestal vergezeld van de beroemde gravure van een kalende man met reëenogen, een heel kleine snor en een heel grote plooi kraag. Vermoedelijk is dat ongeveer wat u onder de naam verstaat.

Maar is dit wat 'William Shakespeare' echt betekent? Historici zijn het erover eens dat er een man was die William Shakespeare heette en die woonde in Stratford-upon-Avon en Londen aan het eind van de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw. Maar er wordt al eeuwenlang getwijfeld of deze man de toneelstukken heeft geschreven die wij aan hem toeschrijven. Dit klinkt misschien als de theorie dat de CIA het World Trade Center heeft laten opblazen, maar het is serieus genomen door Walt Whitman, Mark Twain, Henry James en vele andere contemporaine wetenschappers en het berust op een aantal belastende feiten. Shakespeares werken zijn niet gepubliceerd tijdens zijn leven, en het schrijverschap werd in die dagen niet zo nauwkeurig vastgelegd als tegenwoordig. De man zelf was ongeschoold, reisde nooit, had ongeletterde kinderen, stond in zijn woonplaats bekend als een zakenman, werd niet geprezen bij zijn dood en liet in zijn testament geen boeken of manuscripten na. Zelfs de beroemde portretten van hem zijn niet geschilderd tijdens zijn leven, en er is geen reden om aan te nemen dat ze op de man lijken. Omdat het schrijven van toneelstukken in die tijd een onfatsoenlijke bezigheid was, kan het zijn dat de echte auteur, die in verschillende theorieën wordt geïdentificeerd met Francis Bacon, Edward de Vere, Christopher Marlowe en zelfs koningin Elizabeth, zijn of haar identiteit geheim wilde houden.

Mijn punt is niet dat ik u wil overtuigen dat William Shakespeare niet de grote Engelse dichter en toneelschrijver was die *Hamlet, As You Like It* en 154 sonnetten heeft geschreven. (De meeste wetenschappers zeggen dat hij dat was en ik geloof hen.) Mijn punt is dat ik u wil laten nadenken over de mogelijkheid dat hij het *niet* was en u de implicaties wil laten begrijpen van het idee dat de betekenissen van woorden in het hoofd zitten. Laten we ter wille van de discussie aannemen dat er gerechtelijk, onomstotelijk bewijs voor is dat het oeuvre van Shakespeare door iemand anders is geschreven. Als de betekenis van ‘William Shakespeare’ nu ongeveer zo iets was als het lemma uit de encyclopedie, opgeslagen in het hoofd, dan zouden we moeten constateren dat ofwel de betekenis van ‘William Shakespeare’ is veranderd, of dat de echte auteur van *Hamlet* postuum William Shakespeare moet worden gedoopt, ook al kende bij zijn leven niemand hem bij die naam. (We zouden ook een tien moeten geven aan de ongelukkige student die bij een examen opschreef: ‘Shakespeares toneelstukken zijn geschreven door William Shakespeare of door iemand anders met deze naam.’) Het is in feite nog erger dan dat. We hadden helemaal niet kunnen vragen: Heeft Shakespeare *Hamlet* geschreven? want dat is per definitie het geval. Dat zou zo iets zijn als ‘Is een vrijgezel ongetrouwd?’ of ‘Wie ligt er begraven in het graf van Grant?’ of ‘Wie zong “Hey, Hey, we’re the Monkees”?’ En de conclusie ‘William Shakespeare heeft in werkelijkheid *Hamlet* niet geschreven’ zou contradictoair zijn.

Maar al deze implicaties zijn bizar. De vraag of Shakespeare *Hamlet* heeft geschreven, is wel degelijk zinnig: we zouden onszelf niet tegenspreken als we moesten concluderen dat dat niet zo is. En we zouden nog steeds vinden dat ‘William Shakespeare’ betekent wat het altijd heeft betekend (een man die lang geleden in Engeland woonde) en tegelijk erkennen dat we ons hebben vergist in zijn talenten. Zelfs als elk biografisch feit dat we over Shakespeare hadden, zou worden weerlegd, bijvoorbeeld als zou blijken dat hij in 1565 was geboren in plaats van in 1564, of dat hij uit Warwick kwam in plaats van uit Stratford, dan zouden we nog steeds het gevoel hebben dat de naam naar deze man verwijst.

Dus wat betekent ‘William Shakespeare’ nu precies, als het niet betekent: ‘groot schrijver’, ‘auteur van *Hamlet*’, enzovoort? Een naam heeft niet echt een definitie in termen van andere woorden, begrippen of beelden. In plaats daarvan wijst het woord naar een entiteit in de wereld omdat op een bepaald punt de entiteit deze naam heeft gekregen en die naam vervolgens is

blijven plakken. ‘William Shakespeare’ wijst dus naar het individu dat van meneer en mevrouw Shakespeare de naam William heeft gekregen in de tijd waarin hij werd geboren. Het woord is met deze man verbonden, wat hij ook is gaan doen en hoeveel of hoe weinig we ook van hem weten. Een naam wijst naar een persoon op de wereld op dezelfde manier als ik kan wijzen naar een rots die nu voor me ligt. De naam heeft een betekenis voor ons vanwege een ononderbroken keten van horen zeggen (of schrijven) waardoor het woord dat we nu gebruiken, wordt gekoppeld aan de oorspronkelijke handeling van naamgeving. We zullen zien dat niet alleen namen, maar woorden voor allerlei soorten dingen strak aan de wereld zijn gekoppeld door wijzen, markeren en vast blijven zitten in plaats van in een definitie te worden gestipuleerd.

Het verbinden van woorden aan de werkelijkheid verzacht onze angst dat taal ons verstrikt in een op zichzelf staand web van symbolen. In deze angst zijn de betekenissen van woorden uiteindelijk circulair en is elk woord gedefinieerd in termen van de andere. Zoals een semanticus opmerkte, speelt het gemiddelde woordenboek dit spelletje als het aan de gebruiker het volgende meedeelt: “*to order* means *to command*, that *to direct* and *instruct* ‘are not so strong as *command* or *order*’, that *command* means ‘to direct, with the right to be obeyed’, that *direct* means ‘to order’, that *instruct* means ‘to give orders’; or that *to request* means ‘to demand politely’, *to demand* [means] ‘to claim as if by right’, *to claim* [means] ‘to ask for or demand’, *to ask* [means] ‘to make a request’, and so on” (*opdragen* betekent *bevelen*, *leiden* en *instrueren* zijn minder sterk dan *bevelen* of *opdragen*, *bevelen* betekent ‘leiden, met het recht om te worden gehoorzaamd’, *leiden* betekent ‘opdragen’, *instrueren* betekent ‘opdrachten geven’; of *verzoeken* betekent ‘beleefd vragen’, *eisen* betekent ‘dwingend verzoeken’, *claimen* betekent ‘vragen of eisen’, *vragen* betekent ‘een verzoek doen’, enzovoort).⁷ Deze verstrengeling wordt gevreesd door diegenen die zekerheid in woorden zoeken, aangehangen door volgelingen van het deconstructionisme en postmodernisme en uitgebuit door de schrijver van een woordenboek van computertaal:

eindeloze lus. n. Zie *lus*, *eindeloos*.

lus, eindeloos. n. Zie *eindeloze lus*.

De logica van namen en van andere woorden die zijn verbonden met gebeurtenissen van naamgeving, verzachten deze angst door het web van bete-

kenissen te verankeren in werkelijke gebeurtenissen en objecten in de wereld.

De verbondenheid van woorden met echte mensen en dingen en niet alleen met informatie over deze mensen en dingen, heeft een praktische toepassing die momenteel nogal in het nieuws is. De snelst groeiende misdaad in het begin van deze eeuw is diefstal van identiteit. Een identiteitsdief gebruikt informatie die met uw naam is verbonden, zoals uw burgerservicenummer of het nummer en de pincode van uw creditcard of bankrekening, om bedrog te plegen of uw bezittingen te stelen. Slachtoffers van identiteitsdiefstal kunnen banen, leningen en toegang tot opleidingen kwijtraken en kunnen worden teruggestuurd bij de beveiligingscontrole van luchthavens. Ze kunnen zelfs worden gearresteerd voor misdaden die door de dief zijn gepleegd. Het kan heel veel tijd en geld kosten om deze identiteit terug te krijgen.

Stel dat u uw portefeuille bent kwijtgeraakt of per ongeluk informatie hebt verspreid via de computer en dat u nu een dubbelganger hebt die uw naam (laten we zeggen: Murray Klepfish) gebruikt om geld te lenen of aankopen te doen. Nu moet u een ambtenaar ervan overtuigen dat u, en niet de oplichter, de echte Murray Klepfish bent. Hoe doet u dat? Net als bij ‘William Shakespeare’ hangt het af van de betekenis van de woorden ‘Murray Klepfish’. U kunt zeggen: “Murray Klepfish” betekent de eigenaar van een keten discountzaken in banden en dvd’s, die geboren is in Brooklyn, in Piscataway woont, een rekening heeft bij de Acme Bank, getrouwd is, twee zoons heeft en de zomer doorbrengt aan de Jersey Shore.’ Maar dan zeggen ze: ‘Wat ons betreft betekent “Murray Klepfish” een personal trainer die is geboren in Delray Beach, zijn post ophaalt in een postbus van een postkantoor in Albuquerque, onlangs een echtscheiding in rekening heeft gebracht bij een lege bv in Reno en de zomer in Maui doorbrengt. We zijn het met u eens over de bankrekening, die trouwens flink rood staat.’

Hoe kunt u bewijzen dat u de echte referent bent van de naam Murray Klepfish? U kunt alle informatie geven die u wilt (burgerservicenummer, rijbewijsnummer, de meisjesnaam van uw moeder) en de oplichter kan het kopiëren (als hij die gegevens ook heeft gestolen) of bestrijden (als hij de gestolen identiteit heeft aangevuld met zijn eigen gegevens, zoals een foto). Net zoals bij het aanwijzen van de echte Shakespeare nadat zijn familiale biografische gegevens in twijfel waren getrokken, zou u uiteindelijk een causale keten moeten aanwijzen die uw naam, zoals die nu wordt gebruikt,

zou koppelen aan het moment waarop uw ouders uw geboorte meemaakten: uw creditcard werd verkregen met een bankrekening, die werd verkregen met een rijbewijs, dat werd verkregen met een geboorteakte, waarvoor een ziekenhuismedewerker garant stond, die uw ouders kende op het moment dat u werd geboren, en die uit hun mond heeft gehoord dat u de Klep-fish bent aan wie zij de naam Murray gaven. Voor de oplichter loopt de causale keten af in het recente verleden, tot kort voor het moment waarop hij zich de naam toeëigende. De maatregelen die identiteitsdiefstal moeten verhinderen, hangen af van de logica van namen en het verband van woorden met de realiteit: het zijn methoden voor de identificatie van ononderbroken ketens van de overdracht van persoon-naar-persoon in de loop van de tijd, verankerd in een specifieke gebeurtenis van naamgeving in het verleden.

WOORDEN EN GEMEENSCHAP

Een kind een naam geven is voor de meeste mensen de enige gelegenheid waarbij zij een entiteit in de wereld een naam van hun eigen keus geven. Afgezien van creatieve artiesten zoals Frank Zappa, die zijn kinderen Moon Unit en Dweezil noemde, kiezen de meeste mensen een bestaande voor-naam zoals Jan of Marie in plaats van een geluid dat ze ter plekke bedenken. In theorie is een voornaam een willekeurig etiket zonder intrinsieke betekenis. Mensen interpreteren de naam als een eenvoudige verwijzing naar de persoon die de naam heeft gekregen. Maar in de praktijk krijgen namen een betekenis door de associatie met de generatie en het type mensen die de naam dragen. De meeste Amerikaanse lezers die van een man niets anders weten dan dat hij Murray heet, zouden raden dat hij over de zestig is, tot de middenklasse behoort en waarschijnlijk joods is. (Toen de dronken Mel Gibson in 2006 een antisemitische tirade hield, merkte de uitgever Leon Wieseltier op: ‘Mad Max maakt Max kwaad, en Murray en Irving en Mort en Marty en Abe.’⁸⁾ Dat komt door een andere eigenaardigheid van namen die we in hoofdstuk 6 zullen onderzoeken. Namen volgen de mode, net zoals de breedte van stropdassen en de lengte van rokken, zodat voornamen kunnen verraden dat iemand tot een bepaalde generatie behoort. In zijn hoogtijdagen in de jaren dertig had ‘Murray’ een aura van Angelsaksische respectabiliteit om zich heen, samen met namen als Irving, Sydney, Maxwell, Sheldon en Herbert. Ze werden onderscheiden van de Jiddische namen van de vorige generatie zoals Moïsje, Mendel en Ruven, die de indruk

gaven dat hun dragers nog half in Engeland woonden. Maar toen de Murrays en Sids en hun echtgenotes de geboortegolf startten, gaven ze hun zoons neutralere namen zoals David, Brian en Michael, die op hun beurt weer de bijbels geïnspireerde namen Adam, Joshua en Jacob gebruikten. Veel van deze naamgenoten van het Oude Testament maken de cirkel nu weer rond met Max, Ruben en Saul.

Namen volgen de mode omdat mensen in een gemeenschap griezelig vergelijkbare reacties hebben op de beschikbare namen, zoals ouders vaak merken wanneer ze hun kind naar school brengen en erachter komen dat hun originele naamkeuze ook de originele keus was van heel veel burens. De connotatie van een naam komt gedeeltelijk voort uit de klank en gedeeltelijk uit het stereotype van de volwassenen die de naam momenteel dragen. Daarom werden de nep-Britse namen van de Amerikanen van de eerste generatie in de volgende generatie het slachtoffer van de achtenswaardigheid van hun eigen middenklasse. In een scène uit *When Harry met Sally*, die speelt in de jaren zeventig, krijgen twee leden van de geboortegolfgeneratie een discussie over Sally's seksuele ervaringen:

Harry: Met wie heb je die geweldige seks gehad?

Sally: Dat ga ik je niet vertellen!

Harry: Best, vertel het dan maar niet.

Sally: Shel Gordon.

Harry: Shel. Sheldon? Nee, nee. Je hebt geen geweldige seks gehad met Sheldon.

Sally: Wel waar.

Harry: Nee, dat heb je niet. Een Sheldon kan je inkomstenbelasting doen. Als je een wortelkanaalbehandeling nodig hebt, ga je naar Sheldon. Maar een stevige wip is niet Sheldons pakkie-an. Het zit hem in de naam. 'Doe het met me, Sheldon.' 'Je bent een beest, Sheldon.' 'Pak me, geile Sheldon.' Dat werkt niet.

Naoorlogse ouders hadden waarschijnlijk geen geweldige seks in gedachten, maar ze moeten zelfs toen al zijn teruggeschrokken van de schlemielige connotatie van de naam: in het begin van de jaren veertig zakte Sheldon net als Murray als een baksteen en is nooit meer teruggekomen.⁹ De reactie op de naam is nu zo algemeen in de Engelstalige wereld dat komieken erop kunnen rekenen. De toneelschrijfster Marcy Kahan, die onlangs het script van

Nora Ephron heeft aangepast voor het Britse toneel, merkt op: ‘Ik heb de Sheldon-grap in het toneelscript opgenomen en alle drie de acteurs die Harry speelden, kregen een lachsalvo van herkenning, elke avond weer.’

De dynamiek in de naamgeving van baby’s is een actueel discussiepunt in kranten en gesprekken nu de mode sneller verandert. Een van de populairste Amerikaanse namen voor meisjes in 2006 was vijf jaar daarvoor nog volslagen onbekend: ‘Nevaeh’, of ‘heaven’ (hemel) achterstevoren gespeld. Aan het andere uiteinde van de curve zien mensen hun eigen naam en de naam van hun vrienden en familieleden steeds sneller saai worden.¹⁰ Ik geloof dat ik me nog nooit zo oud heb gevoeld als toen een studente tegen me zei dat Barbara, Susan, Deborah en Linda, een paar van de populairste namen voor meisjes van mijn generatie, haar deden denken aan vrouwen van middelbare leeftijd.

Elke moeder en vader heeft de vrije hand als ze hun baby een naam geven. Ze worden natuurlijk wel beïnvloed door de namen om hen heen, maar zodra ze er een hebben gekozen, blijven het kind en de gemeenschap daarbij. Maar in alle andere gevallen heeft de gemeenschap er iets in te zeggen of de naam aanslaat. Het sociale karakter van woorden wordt duidelijk in de waarschijnlijk vergeefse poging van Calvin om zijn natuurkundetoets te halen:

Calvin and Hobbes © 1995 Watterson. Dist. by Universal Press Syndicate. Reprinted with permission. All rights reserved.

De manier waarop wij ‘in je eigen woorden’ opvatten (alleen een verwijzing naar hoe de woorden worden gecombineerd, niet naar de woorden zelf) laat zien dat woorden het eigendom zijn van de gemeenschap, niet van een individu. Als een woord niet bekend is bij iedereen om je heen, kun je het net zo goed niet gebruiken, omdat niemand weet waar je over praat. Toch moet elk woord in een taal op een bepaald moment door één spreker zijn ‘gemunt’. Bij sommige neologismen stemt de gemeenschap er geleidelijk mee

in om het woord te gebruiken voor verwijzing naar hetzelfde ding, waardoor de eerste dominosteen wordt omgegooid in de keten die het woord voor latere generaties beschikbaar maakt. Maar we zullen zien dat de manier waarop deze stilzwijgende instemming in een gemeenschap tot stand komt, een mysterie is.

In sommige gevallen is noodzaak de moeder van de uitvinding. Computergebruikers hadden bijvoorbeeld in de jaren negentig een term nodig voor bulk-e-mail en ‘spam’ vulde deze lacune op. Maar veel andere lacunes blijven hardnekkig leeg. We hebben al sinds de seksuele revolutie van de jaren zestig een term nodig voor de leden van een niet-getrouwd heteroseksueel stel en geen van de populaire suggesties is aangeslagen: ‘paramour’ is te romantisch, ‘huisgenoot’ is niet romantisch genoeg, ‘partner’ klinkt te homo-seksueel en de suggesties van journalisten zijn te lollig, zoals POSSLO, van de officiële aanduiding ‘persons of opposite sex sharing living quarters’ (personen van verschillend geslacht die een woonruimte delen), en ‘umfriend’, van ‘This is my, um, friend’ (Dit is mijn eh, vriend). En nu we het toch over decennia hebben, we zijn al over de helft van het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw en niemand weet hoe we erover moeten praten: de jaren nul? de nulnuljaren? de nuller jaren? de nullige jaren?

De traditionele etymologie biedt weinig hulp bij het uitpluizen van de redenen waarom een woord is geboren en of het zal aanslaan. Etymologen kunnen de meeste woorden herleiden tot eeuwen geleden of langer, maar het spoor is lang en breed koud voordat ze bij het moment komen waarop een oorspronkelijke woordbedenker voor het eerst een begrip heeft voorzien van een klank naar zijn of haar keus. Bij recente neologismen kunnen we het kronkelige pad naar een officieel woord in ‘realtime’ volgen.

In tegenstelling tot wat veel mensen denken is ‘spam’ geen acroniem voor ‘Short, Pointless and Annoying Messages’ (korte, zinloze en irritante berichten). Het woord is gerelateerd aan de naam van het broodbeleg dat door Hormel werd verkocht sinds 1937, een mengwoord van SPiced hAM (gekruide ham). Maar hoe is het een verwijzing geworden naar e-mailuitnodigingen voor het vergroten van het mannelijk lid, of voor het delen van de op dubieuze wijze verkregen inkomsten van afgezette Afrikaanse staats-hoofden? Veel mensen nemen aan dat de route via een metafoor liep. Net zoals de ham is de e-mail goedkoop, overvloedig en ongewenst, en in een variant van deze volksetymologie is ‘spamming’ wat er gebeurt als je spam in de ventilator gooit. Deze intuïties hebben wellicht geholpen om het

woord aanstekelijk te maken, maar de oorsprong is heel anders. Het werd geïnspireerd door een sketch van Monty Python's Flying Circus waarin een stel een café binnengaat en aan de serveerster (een als vrouw verklede Python) vraagt wat er te krijgen is. Ze antwoordt:

Nou, we hebben ei met bacon; eierworst met bacon; ei met spam, eierbacon en spam; eierbaconworst en spam; spambaconworst en spam; spameierspamspambacon en spam; spamworstspam-spambaconspamtomaat en spam; spamspamspam-ei en spam; spamspamspamspamspamspam met gebakken bonenspamspamspam, of kreeft Thermidor: een flensje met een mornaysaus geserveerd op zijn Provençaals met sjalotten en aubergines, gearneerd met truffelpaté, brandy en met een gebakken ei erbovenop en spam.

U denkt waarschijnlijk: 'Hou op met die sketch, het is te onnozel.' Maar de sketch heeft wel de Engelse taal veranderd. De stompzinnige herhaling van het woord 'spam' heeft hackers in de late jaren tachtig geïnspireerd om het te gebruiken als werkwoord voor het overspoelen van nieuwsgroepen met identieke berichten en een tiental jaren later werd het vanuit hun subcultuur verspreid naar de gewone massa.¹¹

Het lijkt misschien ongelooflijk dat zo'n willekeurige en omslachtige naamgeving aanslaat, maar we zullen zien dat dit niet de eerste keer was dat dwaasheid haar stempel naliet op het woordenboek. Het werkwoord 'gerrymander' (partijdig indelen van kiesdistricten) komt van een negentiende-eeuwse Amerikaanse strip, waarin een kiesdistrict voorkwam dat door een zekere Governor Elbridge Gerry was veranderd in een kronkelige salamanderachtige vorm in een poging om de kiezers van zijn tegenstander in één kiesdistrict te concentreren. Maar de meeste onnozele naamgevingen verdwijnen, zoals 'bushlips' voor 'onoprechte politieke praat' (na de campagneslogan van George H. W. Bush in 1988: 'Read my lips; No new taxes', let op mijn woorden, geen nieuwe belastingen), of 'teledildonics' voor computergestuurde seksspeeltjes. Elk jaar kiest de American Dialect Society het woord 'dat de meeste kans maakt om te slagen'. Maar de leden van de Society zijn de eersten om toe te geven dat hun voorspellingen tamelijk desastreus zijn. Herinnert iemand zich de 'information superhighway', of de 'infobahn'?¹² En had iemand kunnen voorspellen dat

blog, google en blackberry snel tot het algemene vocabulaire zouden gaan behoren?

De dynamiek van het vissen uit de woordenvijver bij de naamgeving van baby's en het teruggooien bij de naamgeving van concepten, is weerbarstig chaotisch. En we zullen zien dat deze onvoorspelbaarheid meer in het algemeen een les bevat voor ons begrip van cultuur. Net als de woorden in een taal moet de praktijk in een cultuur (elke mode, elk ritueel, elke algemene overtuiging) afkomstig zijn van een vernieuwer, vervolgens de kennissen van de vernieuwer aanspreken, daarna de kennissen van de kennissen, enzovoort, totdat het een onderdeel van de gemeenschap wordt. De grilligheid van het opkomen en verdwijnen van eigennamen, die in een cultuur het gemakkelijkst kunnen worden getraceerd, suggereert dat we sceptisch moeten zijn over de meeste verklaringen van de levenscycli van andere zeden en gewoonten, vanaf het uit de mode raken van hoeden voor mannen tot aan de segregatie van wijken. Maar die grilligheid wijst ook op de patronen van individuele keuze en populariteit die er ooit nog eens een licht op kunnen werpen.

WOORDEN EN EMOTIES

De verschuivende associaties met namen van personen laten zien hoe een woord een emotionele lading kan absorberen: hoe een woord behalve een denotatie ook een connotatie kan hebben. Het concept van een connotatie wordt vaak verklaard door de reeksformule die Bertrand Russell bedacht in een radio-interview in de jaren vijftig: *Ik ben vastberaden, jij bent eigenzinnig, hij is koppig*. Een radioprogramma en een krantenartikel veranderden de formule in een woordspelletje, waardoor honderden drietallen ontstonden: ik ben slank, jij bent dun, hij is broodmager. Ik ben een perfectionist, jij bent dwangmatig, hij is een controlefreak. Ik ben mijn seksualiteit aan het verkennen, jij bent promiscu, zij is een slet. In elk drietal blijft de letterlijke betekenis van de woorden gelijk, maar de emotionele betekenis verandert van aantrekkelijk naar neutraal naar pejoratief.

De affectieve lading van woorden wordt met name duidelijk in de vreemde verschijnselen rondom schelden en vloeken, het onderwerp van hoofdstuk 7. Het is echt een raadsel voor de wetenschap van de geest waarom wij, wanneer ons iets vervelends overkomt (we snijden onze duim met ons broodje mee, of we gooien een glas rode wijn over onszelf heen), het on-

derwerp van gesprek plotseling verandert in seksualiteit, uitwerpselen of religie. Het is ook een eigenaardige eigenschap van ons dat we, wanneer een ander inbreuk maakt op onze rechten (bijvoorbeeld in de parkeerplaats glipt waar wij op stonden te wachten, of een bladblazer aanzet op zondagochtend om 7 uur), geneigd zijn hem advies te geven op de manier van Woody Allen, toen hij zei: 'Ik zei dat hij moest heengaan en zich vermenigvuldigen, maar niet met die woorden.'

Deze uitbarstingen schijnen uit een diep en oud gedeelte van de hersenen te komen. Ze doen ons denken aan het janken van een hond die op zijn staart wordt getrapt, of zijn gegrom als hij probeert een vijand te intimideren. Ze kunnen naar boven komen in de onwillekeurige tics van iemand met Tourette, of in de restgeluiden van een neurologische patiënt die niet meer kan praten. Maar ondanks de schijnbaar atavistische wortels van krachttermen bestaan de geluiden uit woorden die worden uitgesproken in volledige overeenstemming met het geluidspatroon van de taal. Het is alsof het menselijk brein in de loop van de menselijke evolutie zodanig is bedraad dat de output van een oud systeem voor uitroepen en schreeuwen is aangesloten op de input van een nieuw systeem voor gearticuleerde spraak.

Enerzijds wenden we ons tot bepaalde woorden voor seksualiteit, uitwerpselen en religie als we opgewonden zijn, maar anderzijds hoeden we ons juist voor zulke woorden als we in een andere toestand verkeren. Veel scheldnamen en naamwoorden en verwensingen zijn niet alleen maar onplezierig, maar zelfs taboe: de uiting op zichzelf is een belediging voor de luisteraars, ook als er synoniemen voor bestaan waarvan het gebruik volkomen acceptabel is. De neiging van woorden om indrukwekkende krachten aan te nemen, blijkt uit de taboes en woordmagie in culturen over de hele wereld. In het orthodoxe jodendom mag de naam van God, getranscribeerd als JHVH en conventioneel uitgesproken als Jahweh, nooit worden uitgesproken, behalve door hogepriesters in de oude tempel op Yom Kippoer in het 'heilige der heiligen', de ruimte met de ark van het verbond. In de dagelijkse conversatie gebruiken de strenge gelovigen een woord om naar het woord te verwijzen: ze spreken slechts over *hasjem*, 'de naam'.

Taboetaal mag een belediging voor algemene gevoeligheden zijn, als je erover nadenkt is het verschijnsel van taboetaal een belediging voor het algemeen gezond verstand. Uitwerpselen zijn een verschijnsel waar ieder lijfelijk wezen dagelijks mee te maken heeft, maar alle woorden ervoor zijn onfatsoenlijk, kinderachtig of formeel. Het elegante woordenboek van Angelsak-

sische eenlettergrepige woorden dat de Engelse taal haar ritmische kracht geeft, laat het precies afweten voor een activiteit die niemand kan vermijden. Eveneens schitterend door afwezigheid is een beleefd overgankelijk werkwoord voor seks, een woord dat zou passen in de zinnen 'Adam [werkwoord]te/de Eva' of 'Eva [werkwoord]te/de Adam'. De simpele overgankelijke werkwoorden voor seksuele betrekkingen zijn obscene of oneerbiedig. De meest gebruikte behoren tot de zeven woorden die je op de televisie niet mag zeggen.

Of het zijn in elk geval de woorden die je niet mocht zeggen in 1973, toen de komiek George Carlin zijn historische monoloog hield waarin hij ageerde tegen de verbanning van deze woorden in radio- en televisie-uitzendingen. In deze raadselachtige kwestie, die ons doet denken aan de redenen voor vrijheid van taalgebruik, werd een omroep die de monoloog had uitgezonden gestraft door de Federal Communications Commission (in een zaak die uiteindelijk voor het Hoogerechtshof kwam) omdat ze Carlin hadden toegestaan om voor de radio precies die woorden te gebruiken waarvan hij vond dat ze op de radio moesten worden toegestaan. We hebben een wet die in feite kritiek op zichzelf verbiedt, een paradox in de stijl van Russell en andere kenners van zelfreferentiële uitspraken. De paradox van het aanwijzen van taboewoorden zonder ze te gebruiken is altijd een spelbreker geweest voor elke poging om het spreken over seksualiteit te herzien. In verschillende staten konden de opstellers van de wet tegen bestialiteit zichzelf er niet toe brengen om dit met name te noemen. Daarom werd 'de abominabele en walgelijke misdaad tegen de natuur' verboden totdat de wetten werden beschuldigd van 'nietigheid wegens vaagheid'. Om deze valkuil te vermijden werd in een wet tegen obsceniteit in New Jersey precies vermeld welke typen woorden en afbeeldingen als obscene zouden worden beschouwd. Maar de formulering van de wet was dusdanig pornografisch dat sommige juridische bibliotheken de pagina uit alle wetboeken scheurden.¹³

Taboes op taal zijn nog steeds heel actueel. Terwijl seksuele en obscene taal meer dan ooit voorhanden is via de kabel, de satelliet en internet, probeert de Amerikaanse regering, hiertoe aangezet door culturele conservatieven, hier streng tegen op te treden, vooral op het verdwijnende terrein van radio en televisie. Wetgeving als de 'Clean Airwaves Act' (wet voor schone ethergolven) en de 'Broadcast Decency Enforcement Act' (wet voor fatsoen op radio en televisie) legt zeer strenge boetes op aan radio- en televisiestations die geen censuur toepassen als hun gasten woorden van de lijst van

Carlin gebruiken. En in een niet-geplande samenloop die de onvermijdelijke hypocrisie van taaltaboes aantoonde, werd de Broadcast Decency Enforcement Act aangenomen op diezelfde dag in 2004 waarop vice-president Dick Cheney ruzie kreeg met senator Patrick Leahy in de Senaat en Cheney tegen de senator zei dat hij moest heengaan en zich vermenigvuldigen, maar niet met die woorden.

Alle nieuwsgierige mensen moeten wel verbaasd staan over de onlogica en de hypocrisie van taaltaboes. Waarom zouden bepaalde woorden, maar niet hun homoniemen of synoniemen, zoveel morele kracht toebedeeld krijgen? En tegelijk respecteert iedereen taboes op minstens een paar woorden, al lijkt het nog zo onlogisch. Iedereen? Ja, iedereen. Stel dat ik u vertel dat er een obsceniteit bestaat die zo shockerend is dat fatsoenlijke mensen het woord zelfs aan de borreltafel niet durven noemen. Net zoals strenge joden die naar God verwijzen, moeten ze er afstandelijk over praten door een woord te gebruiken dat naar dat woord verwijst. Een uitverkoren groepje mensen krijgt speciale toestemming om het woord te gebruiken, maar alle anderen riskeren ernstige consequenties, onder andere het oproepen van gerechtvaardigd geweld.¹⁴ Wat is deze obsceniteit? Het is het woord 'nigger' (neger), of zoals het in respectabele kringen wordt genoemd, het n-woord, dat alleen mag worden gebruikt door Afro-Amerikanen om kameraadschap en solidariteit uit te drukken in een omgeving van hun keuze. De geschokte reacties die worden opgeroepen door andere soorten gebruik, zelfs onder personen die vrijheid van taalgebruik propageren en die zich afvragen waarom we ons zo druk maken over woorden voor seks, suggereert dat de psychologie van woordmagie niet zomaar een ziekte is van vitterige puriteinen, maar deel uitmaakt van onze emotionele en talige constitutie.

WOORDEN EN SOCIALE RELATIES

In de laatste jaren is internet een laboratorium geworden voor de bestudering van de taal. Het biedt niet alleen een enorme voorraad van actuele taal zoals die wordt gebruikt door echte mensen, maar het is een uiterst efficiënte vector voor de overdracht van aantrekkelijke ideeën en daardoor kan het de nadruk leggen op voorbeelden van taalgebruik die mensen interessant genoeg vinden om aan anderen door te geven. Laat ik nu het uiteindelijke hoofdonderwerp van dit boek introduceren met een verhaal dat uitgebreid de ronde deed in de e-mail in 1998:

Tijdens de laatste dagen van het vliegveld Stapleton in Denver werd een drukbezette vlucht van United geannuleerd. Eén luchthavenbeambte was bezig een lange rij gestrande reizigers opnieuw te boeken. Plotseling baande een boze passagier zich een weg naar de balie, smeed zijn ticket erop en zei: ‘Ik MOET deze vlucht hebben en het MOET eerste klas zijn.’ De beambte antwoordde: ‘Het spijt me, meneer. Ik wil u graag proberen te helpen, maar ik moet deze mensen eerst helpen, en ik weet zeker dat we er wel uitkomen.’ De passagier was niet blij. Hij vroeg luid, zodat de passagiers achter hem het konden horen: ‘Hebt u enig idee wie ik ben?’ Zonder aarzelen glimlachte de beambte bij de *gate* en pakte haar microfoon. ‘Mag ik even uw aandacht?’ begon ze, en haar stem galmde door de terminal. ‘We hebben hier een passagier bij de balie DIE NIET WEET WIE HIJ IS. Als iemand hem kan helpen zijn identiteit te vinden, kom dan naar de balie, alstublieft.’ De mensen in de rij achter hem barstten in lachen uit, maar de man keek woedend naar de beambte, knarsetandde en schold: ‘[Krachtterm] jou!’ Zonder terug te deinzen glimlachte ze en zei: ‘Het spijt me, meneer, maar ook daarvoor zult u in de rij moeten staan.’

Het verhaal klinkt te mooi om waar te zijn en waarschijnlijk is het een broodjeaapverhaal.¹⁵ Maar de twee rake opmerkingen vormen een aardige uitdaging voor de eigenaardigheden van de taal die we in de volgende hoofdstukken zullen onderzoeken. Ik heb het raadsel achter de tweede opmerking al even aangestipt, namelijk dat bepaalde woorden voor seks ook in agressieve uitroepen worden gebruikt (hoofdstuk 7). Maar met de eerste opmerking wordt de uiteindelijke wereld geïntroduceerd die ik met woorden in verband wil brengen, de wereld van de sociale relaties (hoofdstuk 8).

De reactie van de beambte op ‘Hebt u enig idee wie ik ben?’ komt voort uit het verschil tussen de betekenis die de passagier aan zijn retorische vraag wil geven (een eis van erkenning van zijn hogere status) en de betekenis die de beambte eraan pretendeert te geven (een letterlijk verzoek om informatie). En de beloning voor de toeschouwers (en het e-mailpubliek) ligt in hun begrijpen van de woordenwisseling op een derde niveau: dat het gespeelde onbegrip van de beambte een tactiek is om de relatie van dominantie om te keren en de arrogante passagier op zijn welverdiende nummer te zetten.

Taal wordt op meer niveaus begrepen, niet als een directe analyse van de inhoud van de zin.¹⁶ In het dagelijks leven profiteren we ervan dat onze gesprekspartner de kunst verstaat tussen de regels door te lezen door verzoeken en voorstellen in te vlechten die we er niet rechtstreeks kunnen uitflappen. Fictieschrijvers gebruiken dit vermogen vaak om hun publiek uit te nodigen zich te verplaatsen in de geest van beide sprekers in een dialoog. In de film *Fargo* wordt een stel kidnappers met achterin een verborgen gijzeelaar aangehouden door een politieagent, omdat hun auto geen nummerplaten heeft. De kidnapper achter het stuur wordt gevraagd om zijn rijbewijs en hij reikt zijn portefeuille aan waar een briefje van vijftig dollar uitsteekt, terwijl hij zegt: ‘Misschien kunnen we dat het beste hier in Brainerd regelen.’ De opmerking wordt natuurlijk bedoeld en opgevat als omkoping, niet als een opmerking over het gemak van verschillende mogelijke plaatsen voor het betalen van de boete. Ook veel andere soorten taal worden opgevat op manieren die verschillen van hun letterlijke betekenis:

Het zou geweldig zijn als u me de guacamole kon aangeven.
 We rekenen op u om het voortouw te nemen in onze campagne voor de toekomst.
 Wil je boven komen om naar mijn etsen te kijken?
 Leuke winkel heb je hier. Het zou jammer zijn als er wat mee gebeurde.

Deze uitspraken zijn duidelijk bedoeld als een verzoek, een vraag om geld, een seksuele uitnodiging en een bedreiging. Maar waarom zeggen mensen niet gewoon wat ze bedoelen: ‘Als je me laat gaan, geef ik je vijftig dollar’, ‘Mag ik de guacamole?’, enzovoort? Bij de verholde omkoping en het verholde dreigement zouden we kunnen denken dat het gaat om de mogelijkheid tot technische ontkenning: omkoping en afpersing zijn misdaden, en door een expliciete uitspraak te vermijden maakt de spreker het moeilijker om dit te bewijzen in een rechtszaak. Maar de verhulling is zo doorzichtig dat een jury of een aanklager er nauwelijks in kan trappen; hij slaagt niet voor de ‘giecheltest’, zoals advocaten zeggen. Toch doen we allemaal mee aan dergelijke spelletjes, terwijl we weten dat er niemand voor de gek gehouden wordt. (Nou ja, bijna niemand. In een aflevering van *Seinfeld* wordt George door zijn afspraakje gevraagd of hij nog een kop koffie wil komen drinken. Hij weigert en legt uit dat hij wakker blijft van cafeïne. Later slaat

hij zich voor het hoofd en begrijpt: “Koffie” betekent geen koffie! “Koffie” betekent seks!’ En dit kan natuurlijk ook te ver de andere kant op gaan. Freud vertelt in *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten* (Grappen en hun relatie tot het onderbewuste) hoe een zakenman een concurrent tegenkomt bij een treinstation en hem vraagt waar hij heen gaat. De tweede zakenman zegt dat hij naar Minsk gaat. De eerste antwoordt: ‘Je vertelt me dat je naar Minsk gaat omdat je wilt dat ik denk dat je naar Pinsk gaat. Maar toevallig weet ik dat je echt naar Minsk gaat. Dus waarom lieg je tegen me?’

Als een spreker en een luisteraar ooit de verzwegen opmerkingen zouden doornemen die aan hun conversatie ten grondslag liggen, zou de diepte van de recursieve weergave van elkaars mentale toestanden verbijsterend zijn. De bestuurder probeert de agent om te kopen; de agent weet dat de bestuurder hem probeert om te kopen; de bestuurder weet dat de agent dat weet; de agent weet dat de bestuurder weet dat de agent dat weet; enzovoort. Dus waarom zeggen ze het niet gewoon? Waarom spelen spreker en luisteraar vrijwillig een rol in een nette sociale komedie?

Het beleefde verzoek aan tafel (dat taalkundigen een ‘whimperative’ noemen, een verzoek dat eigenlijk een opdracht is) geeft een aanwijzing. Als we een verzoek doen, veronderstellen we dat de luisteraar zal instemmen. Maar afgezien van werknemers of intimi kun je mensen niet zomaar bevelen. Toch wil je die verdraaide guacamole. De ontsnapping aan dit dilemma is om het verzoek te presenteren als een domme vraag (‘Kunt u...?’), een onzinnige afweging (‘Ik vroeg me af of...’), een grove overdrijving (‘Het zou geweldig zijn als u...’), of andere nonsens die zo onlogisch is dat de luisteraar het niet letterlijk kan nemen en aan de hand van wat snelle intuïtieve psychologie afleidt wat we echt bedoelen. Tegelijk voelt de luisteraar dat we ons best doen hem of haar niet als duvelstoelager te behandelen. Met een heimelijke imperatief kunnen we twee dingen tegelijk doen: ons verzoek overbrengen en ons inzicht in de relatie duidelijk maken.

In hoofdstuk 8 zullen we zien dat een gewoon gesprek zoiets is als een diplomatieke sessie voor twee, waarin beide partijen manieren zoeken om hun gezicht te redden, uitwegen aan te bieden en een aannemelijke mogelijkheid tot ontkennen handhaven terwijl ze onderhandelen over de menigeling van macht, seks, intimiteit en oprechtheid die hun relatie bepaalt. Net als in de echte diplomatie kunnen communicaties die te subtiel, of niet subtiel genoeg zijn, een storm veroorzaken. In 1991 liep de benoeming van Clarence Thomas aan het Amerikaanse Hoogerechtshof bijna spaak door be-

schuldigheden dat hij seksuele avances had gemaakt jegens een ondergeschikte, de advocaat Anita Hill. Het was een vreemde episode in de geschiedenis van de uitoefening van advies en instemming door de Senaat, waarin senatoren moesten beslissen wat Thomas had bedoeld toen hij tegen Hill sprak over een pornoster genaamd Long Dong Silver en de retorische vraag stelde: 'Wie heeft er schaamhaar in mijn cola gedaan?' Waarschijnlijk is dit niet wat de opstellers van de grondwet op het oog hadden toen ze de doctrine van de scheiding van machten formuleerden, maar dit soort vragen is een onderdeel geworden van onze nationale dialoog. Sinds seksuele intimidatie door de zaak-Thomas-Hill een rol op het nationale toneel is gaan spelen, is de toewijzing van claims wegens intimidatie een belangrijk probleem geworden voor universiteiten, bedrijven en overheden, vooral wanneer een vermeende invitatie wordt overgebracht via toespelingen in plaats van een openlijk voorstel.

Deze pareltjes uit de kranten en van internet laten verschillende manieren zien waarop onze woorden verband houden met onze gedachten, onze gemeenschappen, onze emoties, onze relaties en de werkelijkheid zelf. Het is niet verrassend dat zoveel van de hete hangijzers van ons openbare en persoonlijke leven uit de taal voortkomen. Wij zijn *verbivoren*, een soort die leeft van woorden. De betekenis en het gebruik van de taal moet wel een van de belangrijkste dingen zijn die we overdenken, delen en waar we over strijden.

Tegelijkertijd zou het een misverstand zijn om te denken dat deze overwegingen echt over de taal zelf gaan. In hoofdstuk 3 zal ik laten zien dat de taal vooral een medium is waarin we onze gedachten en gevoelens uitdrukken en niet moet worden verward met de gedachten en gevoelens zelf. De symboliek van geluiden, een ander taalverschijnsel (hoofdstuk 6), geeft een hint voor deze conclusie. Zonder een substraat van gedachten die aan onze woorden ten grondslag liggen, is het geen spreken dat we doen, maar brabbelen, wauwelen, bazelen, beuzelen, kakelen, koeterwaalsen, kwaken, leuteren, ratelen, zwetsen; dit onomatopoëtisch lexicon voor lege spraak maakt duidelijk dat we verwachten dat de geluiden die uit onze mond komen, meestal over iets gaan.

De rest van dit boek gaat over dit iets: de ideeën, gevoelens en voorkeuren die door onze taal heen zichtbaar zijn en die onze natuur uitmaken. Onze woorden en constructies ontsluiten opvattingen van de fysieke werkelijkheid en menselijk sociaal leven die in alle culturen gelijk zijn, maar die verschillen van de producten van onze wetenschap. Ze zijn geworteld in on-

ze ontwikkeling als individuen, maar ook in de geschiedenis van onze taalgemeenschap en in de evolutie van onze soort. Ons vermogen om ze te kunnen samenstellen tot grotere gehelen en ze te kunnen uitbreiden naar nieuwe domeinen door metaforische sprongen, is een flinke stap in de richting van een verklaring voor wat ons 'slim' maakt. Maar ze kunnen ook botsen met de aard van dingen, en als dat gebeurt kan dat leiden tot paradoxen, dwaasheden en zelfs tragedies. Om deze redenen hoop ik u ervan te kunnen overtuigen dat de drieënhalf miljard dollar die op het spel stond bij de interpretatie van 'een gebeurtenis', slechts een onderdeel vormt van de waarden van het begrijpen van de werelden van woorden.